

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს პრეისტორიულ ძეგლებზე
წარმოებული კომპლექსური კვლევის შედეგები
The result of complex researches on the prehistoric
monuments of South-West Georgia

გურამ ჩხატარაშვილი

სსიპ აჭარის მუზეუმი, ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი,
არქეოლოგიის აკადემიური დოქტორი

რეზო ტაკიძე

ქობულეთის მუზეუმის დირექტორი,
არქეოლოგიის აკადემიური დოქტორი

ვალერი მანკო

უკრაინის ეროვნული მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტი

Guram Chchatarashvili

LEPL Ajara Museum, Batumi Archaeological Museum,

PhD in Archaeology

Rezo Takidze

Director of Kobuleti Museum, PhD in Archaeology

Valeri Manko

Institute of Archaeology at Ukraine's national academy of Sciences

DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2023.01.06>

აბსტრაქტი - წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია აჭარის რეგიონის (ქობულეთის მუნიციპალიტეტი) ადრე ჰოლოცენის ეპოქის ძეგლებზე სოფ. ქობულეთსა და ხუცუბანში ჩატარებული ინტერდისციპლინური არქეოლოგიური და ლაბორატორიული კვლევების შედეგები. ქვის არტეფაქტების ტიპოლოგიურმა და ტრასოლოგიურმა ანალიზებმა საშუალება მოგვცა დაგვედგინა უძველესი ადამიანის ძირითადი საქმიანობა. ობსიდიანის არტეფაქტების გეოქიმიური ანალიზის (XRF მეთოდით) გამოყენებით შესაძლებელი გახდა განგვესაზღვრა იმდროინდელ ადამიანთა მობილურობა. პალინოლოგიური კვლევების საფუძველზე მოხდა უძველესი პალეოგარემოს რეკონსტრუქცია. მცენარეთა სპორების მიხედვით დასტურდება, რომ ქობულეთის ტერიტორიაზე ადრე ჰოლოცენის ხანაში თბილი კლიმატი იყო. აბსოლუტური თარიღების მიღება რადიოკარბონული მეთოდის (C14 AMS) გამოყენებით აჭარის ქვის ხანის არქეოლოგიისთვის მნიშვნელოვან სიახლეს წარმოადგენს.

საკვანძო სიტყვები: პრეისტორია, აჯარა, არქეოლოგია, ინტერდისციპლინური კვლევა

Abstract - In this paper we present the results of interdisciplinary archaeological and laboratory investigation carried out at the Kobuleti and Khutsubani Early Holocene sites in Ajara region (Kobuleti municipality). The typological and Use-Wear Analyses of stone artifacts helped to define the main branch of the economy of humans at the sites. Geochemical analysis of obsidian artifacts (by XRF method) helped us to define the mobility pattern of early humans. Palynological studies were conducted to reconstruct the paleoenvironment. The investigated plant spores proved that the climate in the Early Holocene was warm. Definition of an absolute date by means of the radiocarbon method (C14 AMS) represents an innovation conducted in the study of the Stone Age in Ajara.

Keywords: Prehistory, Ajara, Archaeology, Interdisciplinary investigation

უკანასკნელ ხანებში, სულ უფრო იზრდება ინტერესი საქართველოს პრეისტორიული ეპოქის მიმართ. ამას ადასტურებს განსაკუთრებით სოფ. ოროზმანის მიდამოებში აღმოჩენილი უძველესი ჰომინიდის კბილისა და მასთან დაკავშირებული სხვადასხვა სამუშაო იარაღების აღმოჩენა (Bidzinashvili et. al., 2023). ბუნებრივია, არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების გაგრძელების შემდეგ კიდევ უფრო მნიშვნელოვან აღმოჩენას ჩაეყრება საფუძველი.

პრეისტორიული ეპოქის ძეგლების კვლევაში მნიშვნელოვანი აღმოჩენების მიღმა არც ჩვენი რეგიონი დარჩენილა. 2019-2022 წწ. ჰუმანიტარული და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების ნაყოფიერი თანამშრომლობის შედეგად, მეტად საინტერესო საველე არქეოლოგიური და ლაბორატორიული სამუშაოები ჩატარდა ქობულეთის მუნიციპალიტეტში არსებულ სოფ. ქობულეთისა და ხუცუბნის ქვის ხანის ნამოსახლარებზე. აღსანიშნავია, რომ კვლევები განხორციელდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ქობულეთის მუნიციპალიტეტის მერიის დაფინანსებითა და ა(ა)იპ ქობულეთის მუზეუმის თანადგომით. ზემოთ აღნიშნულ სამუშაოებს აწარმოებდა საქართველოს-უკრაინის საერთაშორისო არქეოლოგიური ექსპედიცია (ექსპედიციის ხელმძღვანელი: დოქტ. გურამ ჩხატარაშვილი) (Chkhatarashvili, Manko, 2020).

პრეისტორიული ეპოქის ძეგლებზე წარმოებული სამუშაოები კომპლექსური კვლევების ხასიათს ატარებდა და მოიცავდა რამდენიმე მნიშვნელოვან მიმართულებას. კერძოდ:

- საველე არქეოლოგიური გათხრები წარმოებდა არქეოლოგიაში მიღებული თანამედროვე მეთოდის დაცვით. პირველ რიგში, შესასწავლ ფართობზე აიგო კვადრატები (1×1 მ). თითოეულ მათგანს მიეცა შესაბამისი ნუმერაცია და ლათინური ასო. ზედა ფენა ავიღეთ ნიჩბების გამოყენებით. კულტურული ფენის გამოჩენის დროს დავიწყეთ თხელი

ფენის (5 სმ) ალება სპეციალური დანებითა და საპრეპარაციო იარაღებით. ყველა არტეფაქტს მიეცა თავისი საინვენტარო ნომერი და დაფიქსირდა საველე დავთარში. In Situ მდომარეობაში აღმოჩენილი არტეფაქტი დავიტანეთ საერთო გეგმაზე სიღრმეების მითითებით. გათხრების პარალელურად გავასუფთავეთ ჭრილები, რომლებიც პარალელურად გრაფიკულად ჩაიხატა. პრეპარირებული ნიადაგი გაიცრა და გაირეცხა ლითონის ბადეში (3×3 მმ; 5×5 მმ).

- მოპოვებულ არტეფაქტებზე (კაჟი, ობსიდიანი) შედგა მონაცემთა ბაზა, რომელშიც მიეთითა ზომა, წონა, არსებული მდგომარეობა. დაიწყო მათი დეტალური აღწერა და სხვ. მასალათა სტატისტიკური დამუშავება მოხდა სპეციალური პროგრამის (statistica12.0) გამოყენებით.

- მუზეუმის ქვის ხანის ფონდებში მუშაობის დროს მოხდა მოპოვებული ქვის ინვენტარის შესწავლა ფორმალურ-ტიპოლოგიური მეთოდის გამოყენებით, რომელიც განხორციელდა ჟ. ტიქსიეს (Tixie, 1974) და ჟ. პელეგრინის (Pelegrin, 2012) ტიპოლოგიური სქემების მიხედვით. ანალიზის შედეგად შევისწავლეთ მთლიანი კოლექცია (დაახლ. 5 000 ერთ.). დამუშავდა საველე დავთრები და დღიურები. შეიქმნება მონაცემთა ბაზა;

- ქვის ინვენტარის ფუნქციონალურ-ტრასოლოგიური ანალიზი ჩატარდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის არქეოლოგიური კვლევების ბაზაზე, ისტორიის დოქტორ, ტრასოლოგ ქეთევან ესაკიას მიერ. ტრასოლოგიური ანალიზის მიზანია ქვის ინვენტარის მიკროსკოპული შესწავლა უძველესი ადამიანის საქმიანობის დასადგენად. კვლევები ხორციელდება ორ ეტაპად. პირველი ეტაპი მოიცავს არტეფაქტების ზედაპირის მიკროსკოპულ შესწავლას. იარაღის გამოყენების დროს მის ზედაპირზე სავსებით კანონზომიერი, სხვადასხვა ტიპის კვალი რჩება, რომლის შესასწავლად გამოყენებული იყო ბინოკულარული მიკროსკოპი (MBC-9). იარაღის მცირე მონაკვეთზე დაკვირვებისა და მიკროსტრუქტურის ფოტოგრაფირებისთვის გამოყენებული იყო მეტალოგრაფიული მიკროსკოპი (Olympus). კვლევის მეორე ეტაპი მოიცავდა არტეფაქტთა ფუნქციონალურ ანალიზს, კლასიფიკაციას მეურნეობის დარგების მიხედვით და ჰისტოგრამების აგებას. ქვის ინვენტარზე ჩატარებულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ გამოვლენილ იარაღთა უმეტესობა დაკავშირებულია ნანადირევი ხორცის დამუშავებასთან. შედარებით ცოტაა ხის/ძვლის და ტყავის დამუშავებისთვის საჭირო იარაღები (Chkhatarashvili et. al., 2020; Эсакия и др. 2020).

- პალინოლოგიური კვლევები ჩატარდა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის პალეოანთროპოლოგიისა და პალეობიოლოგიის კვლევით ინსტიტუტში სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა დოქტორ, პალინოლოგ მაია ჭიჭინაძის მიერ. პალინოლოგიური ანალიზის მიზანია, მცენარეთა მტვრიანის შესწავლით დადგინდეს იმდოინდელი ადამიანის პალეოკლიმატური გარემო და ფლორა. არქეოლოგიური თხრილის ჭრილებიდან და/ან ორმოებიდან სტანდარტული მეთოდების გამოყენებით აღებულ იქნა ნიმუშები შემდგომი

ლაბორატორიული კვლევისათვის. თავდაპირველად ანალიზისთვის საჭირო ერთ-ერთი ჭრილის გვერდითი სიღრმიდან ავიღეთ დაახლ. 15-20 სმ მიწა, რომ არ მოხდეს თანამედროვე მცენარის მტვერი. ამის შემდეგ დავიწყეთ სინჯების აღება ქვემოდან ზემოთ, ყოველ 2 სმ შორის, რამაც საშუალება მოგვცა მივიღოთ სრული პალინოლოგიური სვეტი. პალინოლოგიური ანალიზის შედეგად გაირკვა, რომ ადრე ჰოლოცენის ხანაში სოფ. ქობულეთის და ხუცუბნის ტერიტორიაზე გავრცელებული იყო სითბოსმოყვარული მცენარეები (რცხილა, მურყანი, ცაცხვი, ძელქვა და სხვ.), რაც, თბილ და ზომიერ კლიმატზე მიუთითებს (Chkhatarashvili et. al., 2020).

ამასთან ერთად, პალინოლოგიურ ნიმუშებში დიდი რაოდენობით დაფიქსირდა სელის ქსოვილის ბოჭკოები, რაც იმის მანიშნებელი უნდა იყოს, რომ იმდროინდელი ადამიანი კარგად იცნობდა სელს, როგორც მცენარეს და მისგან ამზადებდა ტანსაცმელს.

- ობსიდიანის გეოქიმიური ანალიზი საშუალებას იძლევა, დადგინდეს ობსიდიანის ქიმიური შემადგენლობა და წარმომავლობა, რაც სპეციალსტებს შესაძლებლობას აძლევს განსაზღვროს უძველეს ადამიანთა მობილურობა და კონტაქტები. კვლევა ჩატარდა მისურის უნივერსიტეტის (აშშ) რეაქტორის კვლევის ცენტრის არქეომეტრიის ლაბორატორიაში. ობსიდიანის კვლევის საქმეში ლაბორატორიას მსოფლიო მასშტაბით უმდიდრესი გამოცდილება აქვს. ანალიზი ჩატარდა რენტგენოსპექტრალურფლუროსცენციური (XRF) მეთოდის გამოყენებით, რომელიც შეასრულა ამავე ლაბორატორიის ხელმძღვანელმა პროფ. მიხაელ გლასკოკმა. აღსანიშნავია, რომ სოფ.ქობულეთის 4 ერთ. ობსიდიანის არტეფაქტზე უკვე არსებობდა გამოკვლევა (Badalyan et. al., 2004). ობსიდიანის მომარაგების წყაროდ ჭიქიანის მთა განისაზღვრა. ინტერდისციპლინური კვლევების ფარგლებში მოგვეცა შესაძლებლობა შედარებით მეტ ნიმუშზე მომხდარიყო კვლევა, რაც, ბუნებრივია, საშუალებას მოგვცემდა მიგველო უფრო ვრცელი ინფორმაცია, რაც სწორი დასკვნების გაკეთებაში დაგვეხმარებოდა. ანალიზისთვის შერჩეული იქნა სამი სახეობის 50 ერთ. ობსიდიანის არტეფაქტი. ანალიზის შედეგად დადასტურდა, რომ სოფ. ქობულეთი ობსიდიანით სხვადასხვა წყაროდან (ჭიქიანის მთა, სარიყამიში) მარაგდებოდა (ვრც. იხ. Chkhatarashvili, Glascock, 2022). თუ გავითვალისწინებთ ობსიდიანის მომარაგების გზებს შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ თუ რამდენად დიდი ტერიტორიის გავლა სჭირდებოდა იმდროინდელ ადამიანს ობსიდიანის მარაგის შესავსებად.

- არქეოლოგიაში, ძეგლთა გათხრებისა და არტეფაქტთა შესწავლის გარდა, არანაკლებ აუცილებელია, გავიგოთ მათი ზუსტი ასაკი. არსებობს დათარიღების სხვადასხვა მეთოდი, რომელთაგან თანამედროვე არქეოლოგიაში განსაკუთრებით პოპულარულია რადიოკარბონული (C14) დათარიღება, რომელიც ძირითადად, ხისნახშირის, ძვლის, კერამიკის, ტორფის და სხვ. მსგავსი მასალის დასათარიღებლად იყენებენ. კვლევები ჩატარდა ვილნიუსის

(ლიეტუვა) რადიოკარბონის ლაბორატორიაში. პირველად აჭარის პრეისტორიული ხანის ძეგლების კვლევა-ძიების ისტორიაში მივიღეთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი აბსოლუტური თარიღი, რომლებიც ძვ.წ. X-VII ათასწლეულების ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში თავსდება.

ამდენად, თანამედროვე არქეოლოგიაში ინტერდისციპლინური კვლევების გამოყენებით შესაძლებელია უძველესი ადამიანის ცხოვრების აღდგენა: საქმიანობის, საცხოვრებელი გარემოს, ასაკის, მობილურობა/კონტაქტების, ქვის დამუშავების ტექნოლოგიის და სხვ. საკითხების დადგენა. ვფიქრობთ, რომ მომავალი კვლევები კიდევ უფრო მეტ სინათლეს შეიტანს აჭარის ტერიტორიაზე ადრე ჰოლოცენის ხანაში (ძვ.წ. X-VII ათასწლეული) მცხოვრები ადამიანის კვლევა-ძიების საქმეში.

ლიტერატურა:

Эсакия К., Чхатарашвили Г, Кахидзе А. 2020. Комплексный анализ каменного инвентаря раннеголоценовой стоянки Кобулет, *Tyragetia*, 71, s.n., vol. XIV [XXIX], nr. 1, 71-76

Badalyan R., Chataigner C., Kohl Ph., 2004. Trans-Caucasian Obsidian: The exploitation of the sources and their distribution, *Ancient Near Eastern Studies, Supplement 12*, Peeters, pp. 437-465

Bidzinashvili G., Chagelashvili R., Coil R., Kopaliani G., Martkoplshvili I., Vanishvili N. 2023. Kvemo Orozmani, Georgia: a new Lower Paleolithic archaeological site in the Southern Caucasus, *Conference: Paleoanthropology Society 2023 Annual Meeting, June 2023, Portland*

Chkhatarashvili G., Manko V. 2020. Kobuleti site: the evidence of Early Holocene occupation in Western Georgia, *Documenta Praehistorica*, XLVII, 28-35

Ckhatarashvili G., Manko V., Kakhidze A., Esakiya K., Chichinadze M., Kulkova M., Streltsov M. 2020. South-East BlackSea Coast in Early Holocene Period (According to interdisciplinary archaeological investigations in Kobuleti site), *Sprawozdania Archeologiczne*, 72(2), 213-230

Chkhatarashvili G., Glascock M. 2022. Obsidian at Kobuleti (Western Georgia): Evidence for early human contact in Western Transcaucasia during the Early Holocene, *Archaeological Research in Asia*, 29

Pelegriin J. 2012. New Experimental Observations for the Characterization of Pressure Blade Production Techniques, P.M. Desrosiers (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making: From Origin to Modern Experimentation*, 465-500

Tixier J. 1974. Glossary for the description of stone tools, with special reference to the Epipaleolithic of the Maghreb, *Newsletter of Lithic Technology: Special Publication*, 3-40

